

Валентина ПЕТРУШЕВСКА

ТЕРАКОТНИ ФИГУРИНИ ОД СТОБИ СО ПРЕТСТАВА НА ДИОНИС

Четири целосни примероци и двата фрагмента пронајдени при ископувањата од 1995 година во големата југозападна некропола на градот се идентични меѓу себе. Единствено едната фигурина се издвојува од другите по бојата на глината која е силно црвено печена, а останатите се сиво печени. Ова е еден од најинтересните и најоригиналните типови меѓу стобската коропластика. Прво, затоа што тука единствено ја среќаваме претставата на лав, а второ, поради положбата на човекот кој седи на лавот. Тој не е свртен кон напред туку што е многу интересно кон задниот дел од лавот во една многу релаксирана поза. Неговата десна нога се одмара на задникот од лавот, а левата е спуштена на базата. Ова од една страна оддава впечаток на еден триумфален гест на некој кој успеал да го скроти разјареното животно и да го искористи како трофеј, а од друга страна како еден момент на одмор и опуштеност кој преоѓа дури и во комично расположение, предизвикано од добро познатиот ефект на прекумерното конзумирање на виното. Десната дланка поставена на темето уште повеќе го засилува овој впечаток. Како во целата претстава така и на лавот е посветено многу внимание во третирањето на деталите. Крзното е назначено со врежувања, а главата помалку чудна, наликува на комична маска со широката развлечена и подотворена уста, со која мајсторот веројатно сакал да постигне застрашувачки ефект кај животното. Но токму како да го постигнал спротивното (сл. 4-6), особено кај (сл. 4) каде устата е најмногу развлечена нагоре.

Поради присуството на кантаросот во левата рака, сам по себе се наметна заклучокот, оваа необична композиција да ја интерпретира-

ме како претстава на Севсовиот син Дионис, на кого му се припишува пронаоѓањето на начинот на гаење на виновата лоза и правење на виното. Исто така, знаеме дека покрај пантерот и лавот е негово свето животно, а во ликовната уметност бил претставуван и како дете, младич, или зрел маж.

Необичната положба на телото во полулежечки став, со горниот дел од телото поткренат и потпрен на лактот, неодоливо потсетува на машките учесници во сцените со приказ на “гозба“, т.н. банкетари. Оваа тема со приказ на банкетари освен на вотивните и сепулкралните релјефи била изведувана и во теракотната продукција. Уште во 6. век пне. ја наоѓаме во т.н. Афродита група од Родос на чии претстави полудрапиран маж се потпира на левиот лакт, држејќи чаша во левата дланка, или почесто ритон. Типот ќе се произведува и во 5. век.¹ Во македонско-хеленистичкиот период на пример, статуети со ликот на вака потпрени мажи произведува Коринт во 3. век.² Меѓутоа оваа тема по се изгледа најомилена била кај Западните хелени кои ги населувале Сицилија, Локри и пред се Тарент во 5. и 4. век пне.³ Од овој последниов, од еден вотивен депозит (наречен *Fondo Giovinazzi*), веројатно од некое неидентификувано светилиште, потекнуваат мноштво фрагменти со претстава на брадати или безбради машки фигури, крунисани и со химатион кој го остава горниот дел од телото непокриен, одмарајќи се на едно клине, кои држат фијала или кантарос во левата рака, додека десната се одмара на свитканото

¹ Р. А. Хигинс, (1967) 36, 63.

² *ibid*, 104, pl.47 A.

³ *ibid*, 87, 89, 91, pl.39 A, C.

Теракотна фигурина-банкетар кој држи кантарос, околу 450 г.п н е. Тарент. Музеј Лувр, Париз.

колени. Машките фигури од овие статуети се идентификувани или како хероизирани покојници, или како богот Дионис. Меѓутоа во втората половина на 5. век, во Тарент ќе се појави типот на банкетар кој ќе биде придружуван од една женска фигура (Персефона, или покојната сопруга), а понекогаш и глава на коњ, или едно дете во улога на носач на пехар и она што за нас е поинтересно, типот на банкетар кој седи на животни. Во Музејот во Лувр се наоѓа една фигурина по потекло од Теба, датирана во 4. век пне., која исто така го прикажува Дионис брадат, во поза на банкетар како јава на едно итифалично магаре, испружен со носете кон задниот дел од животното, држејќи кантарос во левата рака. Левиот крај од химатионот на идентичен начин како кај примерокот од Стоби е префрлен преку левото рамо и оставен да паѓа надолу. Меѓутоа другиот крај е замотан околу колковите.⁴ Во овие претстави како да го гледаме комичниот карактер на Дионис, слично на претставата на Херакле кој јава на едно итифалично магаре на неговиот пат кон Олимп, од ѕидниот мал релјеф од Атина.⁵ Сцената е симната од бурлеските. Поза слична на учесник во гозбите гледаме и на скулптурата на младиот и гол Дионис, кој се потпира на трупот од едно дрво, пронајдена

⁴ С. Молард-Беск I, (1954) 90, pl.LXIII, С 43.

⁵ Д. Бур Томпсон I, (1966) 14-15, pl.6. Најдена е во доцно хеленистички контекст. Релјефот зборува за вкусот на атињаните во декорирањето на куќите за време на римското владеење.

⁶ И. Аксит, (1993) 65.

Теракотна фигурина - Дионис држи кантарос, 4. век пне. Теба. Музеј Лувр, Париз.

во Фонтаната на Трајан во Ефес, денес во музејот во тој град.⁶

Инаку самата тема приказ на гозба во Р. Македонија е регистрирана на надгробната стела од Хераклеја, датирана на преминот од 3-2. век пне. и стелата од Дебреште од доцниот хеленизам. Мотивот на гозба, со полулежечко лице на клине, најрано се појавува во Месопотамија, од каде ќе биде увезен најпрвин во Јонија, а потоа и на запад во хеленската средина. Самата тема најпрвин со вотивен карактер, подоцна со тек на време ќе поприми сепулкрално значење.⁷

Што се однесува до гестот на десната рака на Дионис подигната кон или зад главата, тој исто така не е непознат и го среќаваме на пример кај теракотата од Мирина, со претстава на Дионис и Аријадна кои седат на камен и пантер помеѓу нив, од втората половина на 1. век пне.⁸ Овој релаксирачки гест произлегува од типот на Аполон Ликејски чија скулптура ја изработил Праксител во 4. век пне.

Набљудувајќи ја главата на лавот помислуваме дека коропластот или никогаш не видел како изгледа жив лав па наместо застрашувачки предизвикал комичен ефект, или пак намерно го претставил животното како искарикирано, особено постигнувајќи ја целта со широко развлечената уста и исплазениот јазик кај (сл.

⁷ В. Битракова Грозданова, (1987) 116-118, Т.I - 3, 5. "Веројатно претставената гозба на надгробните споменици е алузија на верувањето за благосостојбата на "оној свет".

⁸ С. Молард-Беск II, (1963) 78, pl. 94, b, f.

Дионис и Аријадна со пантер, помеѓу 50-0 г. Мирина. Музеј Лувр, Париз.

бр. 1-3), кои потекнуваат од гроб 1285. Останатите три парчиња од гроб 1483 кои иако се произлезени од ист калап и согласно со тоа од истата работилница, немаат исплазен јазик. Но нашите истражувања и трагања по минатото на сличните претстави на лав, покажаа дека ваквиот комичен приказ не е случаен и дека влече корени од поодамна. Имено, една претстава на Кибела која седи на лав од атинска Агора и која хронолошки припаѓа на периодот пред земањето на градот од страна на Сула, односно од ран 1. век пне., покажува слични карактеристики во обработката на лавјата глава. Како што вели Д. Томпсон, главата е некој спој на жив лав и оние кучиња налик на лавови, кои ги полнеле некрополите од 4. век пне., со цел да ги заштитат нивните господари. Таа е повеќе кучешка од лавја. Челото како и кај нашата фигура е ниско, устата и исплазениот јазик се исти, носот е еден триаголник, само очите кај атинскиот лав се уште понеобични и анатомски сосема неточни. За разлика од стобските кои барем се кружни,

кај атинскиот лав тие се долги и тесни, како човечки. Целата креатура е апсурдна.⁹ За разлика од лавот фигурата на Кибела е многу добро моделирана, а херојските пропорции на телото, силните бедра јасно дефинирани под химатионот и силното торзо кои излегуваат од масата набори, според Томпсон се реминисценција на многуте фигури од олтарниот фрриз на пергамонскиот жртвеник. Маниризмот исто така е препознатлив. И пергамонските лавови од фризот и од некои други помали релјефи, иако подобро моделирани, имаат повеќе кучешка фаца и доброќудна експресија на ликот. Така според неа, атинската претстава е неатичка креација, се чини суштински азиска, како истовремениот олтар.¹⁰ Слична е и претставата на пантерот од групата со Дионис и Ерос од Мирина, од почетокот на 1. век н.е. потпишана од Дифил.¹¹

За време на, и после неговата експедиција до Индија, кај Дионис станува обичај да биде придружуван од една триумфална поворка. Украшен со лозови гранки и бршлен, тој обично е прикажуван на една кола влечена од пантери. Овој бог кога е во присуство на животно, почесто е претставуван со пантер отколку со лав. Во Мирина тој често е прикажуван во група со малиот Ерос и пантер, кои стојат покрај него, држејќи кантарос во десната рака,¹² или го гледаме заедно со Аријадна качени на еден слон.¹³ Од аспект на поставеноста на богот во однос на животното, блиска на нашите фигури е и сцената на Дионис седнат на пантер, од мозаикот од Куќата на Дионис во Пела од

⁹ Д. Бур Томпсон 1, (1966) 4, pl.1, кат. бр. 1. Оваа сцена каде Кибела јава на лав е најнеобичното парче од овој депозит наречен “Цистерната на Кибела.” Се чини невозможно истата рака да ги моделирала апсурдниот свер и шармантната убавица. Останатиот дел од делото на овој лав е уште понереален од главата, за разлика од телото на стобскиот лав кое е пристојно моделирано.

¹⁰ *ibid*, 5-6. Авторката објаснува како стигнал овој тип во Атина и за корените на нејзиното потекло.

¹¹ Б. Бода, (1953) 15-17, pl. 6, кат.бр. 14. Пантерот е рачно направен.

¹² С. Молард-Беск II, (1963) 77, 78, pl. 93, pl. 94, a, c, d, e. Примероците се произлезени од ателјеата на Дифил и Папиас од крајот на 1. век пне. Долниот дел од телото е замотан со драперија, а горе е префрлена една небрида преку десното рамо.

¹³ *ibid*, pl.95, c. Датирана е во средината на 1. век пне. Слоноот, откриен од Александар за време на неговите освојувања, тука ја евоцира победоносната експедиција на Дионис во Индија, која ќе ја освои со снагата на своето оружје.

крајот на 4. век пне. Тука младиот бог седи на грбот од пантерот свртен кон лево. Неговото тело како и кај стобските фигурини е свртено кон задниот дел од животното, но главата предадена во профил гледа кон главата на животното. Со десната рака го прегрнува вратот на пантерот, а во левата држи тирс. Воопшто во Пела, која не е многу оддалечена од Стоби, почитувањето на Дионис е потврдено со големиот број фигурини на овој бог и неговите придружници силени и сатири. Неговиот култ се поврзува со големата пракса на земјоделие во регионот на Пела, потврдено со откритијата на култивација на виното насликано на природни карпи и со откривањето на работилници за производство на амфори во кои се транспортирало виното (Парменискос група). Вината на Пела биле прочуени во антиката.¹⁴ Можеби и во не многу оддалеченото Стоби, во чија што околина денес се гаи најпознатото македонско вино, култот кон Дионис во минатото имал исти корени како и во Пела. Факт е дека Дионис бил особено почитуван во Стоби, како и воопшто во Повардарието и Пелагонија, за што сведочат неколкуте статуи од 2-3. век, сатириите во бронза, теракотите со претстава на Пријап и Силен, како и релјефите на кои тој е прикажан со неговата придружба и натписот каде се споменува негов висок свештеник, архимистет, откопани во овој град на двете реки. Впрочем не треба да го забораваме ниту култот кон пајонскиот Дијалос, кој секако останал врежан во сеќавањето на локалното население.

Почеток на 1. век н.е. е датата на овие фигурини од Стоби кои засега уникати, без идентични аналогии во античкиот свет, се единствени претставници во богатата палета на типови фигурини посветени на Дионис. Со самото тоа, покрај мноштвото разни типови на теракотни статуети, како на темата божества така и од жанрот ископани во Стоби, тие придонесуваат во издигнувањето на овој град во значаен центар за теракотна продукција, кој секако имал свое влијание пошироко во регионот. Импазантната бројка од над 580 досега ископани фигурини и мноштвото типови од кои дел се плод на фантазијата на стобските короласти, уште еднаш го издигнуваат Стоби во рангот на позначајните културни градски центри од римско време.

Корисџена Лиџераџура

- И. Аксит, (1993), *Ýlhan Akþit, EPHÉSE-Kuþada-si-Priene-Milet-Didyma*, Istanbul (1993).
- В. Битракова Грозданова, (1987), Вера Битракова Грозданова, *Сџоменџици од хеленистџичкиот џериод во СР Македонија*, Скопје (1987).
- Б. Бода, (1953), Bernard Baudat, *Terres cuites de l'cole française d'Athènes*, BCH LXXVII/I, Paris (1953) 1-45.
- Д. Бур Томпсон, 1, (1966), *Dorothy Burr Thompson, Three centuries of hellenistic terracottas*, Hesperia vol. XXXV / Number 1, Princeton (1966) 1-19.
- Р. А. Хигинс, (1967), R.A. Higinis, *Greek Terracottas*, London (1967).
- С. Молард-Беск, I, (1954), Simone Mollard-Besques, *Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre - cuite grecs, trusques et romains I, époques prhellnique géométrique, archaïque et classique*, Paris (1954).
- С. Молард-Беск, II, (1963), Simone Molard- Besques, *Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecs et romains*, Myrina II, Paris (1963).
- М. Сиганидоу-М. Лилимпаки-Акамати, (2003), Maria Siganidou-Maria Lilimpaki-Akamati, *Pella capital of Macedonians*, Athens (2003).

¹⁴ М. Сиганидоу - М. Лилимпаки-Акамати, (2003) 50, 65, fig.45.

Сл. 1.

Сл. 2.

Сл. 3.

Сл. 4.

Сл.5.

Сл. 6.

Valentina Petruševska

TERRACOTTA FIGURINES FROM STOBI WITH DEPICTIONS OF DIONYSUS

Summary

From the impressive number of 580 terracotta figurines, which were excavated during several campaigns at Stobi our most well known site from the Antiquity, six figurines depict Dionysus, the god that was venerated from ancient times by the Macedonian population on this territory. The six figurines are identical and most probably were produced from a same mold, but with slight modifications, mainly in the treatment of the lion's head.

The depiction is unusual because the god is shown as a semi-reclining figure on the lion's back with a kantharos in one hand, he is turned towards the rear part of the animal with the right leg set on his hip. The depiction is reminiscent of the "banquet" scenes that were common and produced in earlier periods. A similar depiction of Dionysus is the find from Thebes from the 4th century BC which is now housed in the Museum Louver and displays the comic features of this god in a particular "banquet" position riding a donkey. At Pella, on the mosaic in the House of Dionysus the god is conveyed in a resembling arrangement riding on a panther, he was especially venerated here and testimonies are the numerous finds of terracotta figurines depicting him and his companions. The right hand placed behind his head heightens the humorous mood which derives from

the wine drinking episode, and this gesture is well known from the sculpture of Apollo of Lycia made by Praxiteles. This same position of the hand is also found on the terracotta's from Myrina that were made by Diphilos showing Dionysus accompanied by Ariadne and panther dating from the early 1st century AD.

The comic impression of the mood is enhanced by the sticking tongue. This depiction manner of the animal is not odd, but a recollection of the lion portrayals from the Pergamum sacrificial altar which continues later on in art, till the depictions of the panther from the group with Dionysus and Eros from Myrina by Diphilos, as well as the depiction of Cybela seated on a lion from the Agora in Athens from the 1st century BC.

For now no analogies for the six identical depictions from Stobi which date from the 1st century AD can be found. These terracotta's along with the other findings from the town which are dedicated to the god Dionysus and his companions are supplementary testimonies for the veneration of this god in this town set on two rivers, but also in the region of the flow of the River Vardar, Pelagonia, Paeonia and generally in Macedonia.